

УДК 140,8:17.023.34(477)

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-1\(30\)-18-24](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-1(30)-18-24)Ільїн Володимир,
м. Київ, Україна <https://orsid.org/0000-0003-0503-8545>

КОНЦЕПЦІЯ «СРОДНОЇ ПРАЦІ» ЯК ДОРОГА ДО ЩАСТЯ У ФІЛОСОФІЇ Г. С. СКОВОРОДИ

Анотація.

У статті проаналізовано проблему «сродної праці», що була одним із головних пріоритетів філософії Григорія Сковороди. Запропонований українським філософом шлях до щастя полягає в «сродній праці». Підкреслено, що вона поєднує зовнішню і внутрішню натури людини, дозволяє пізнати себе, свою природу, бути спорідненим зі своїм ділом, перебувати з ним і загальною потребою у злагоді. «Сродна» праця є покликом серця і робить людину щасливою, а «не сродна» – смішна, негарна і шкідлива. Ідея «сродності» пов'язана у філософії українського мислителя з ідеєю мудрості. Вона веде до Бога, який є джерелом миру та щастя.

Ключові слова: «сродна праця»; щастя; мудрість; духовна сутність; серце.

Людина впродовж всієї історії свого існування в суспільстві та культурі шукала дорогу до щастя. Досвід і життя впевнювало: навіщо та дорога, яка не веде до щастя? Але цей пошук далеко не простий, про що свідчать відмінні одна від одної пропозиції видатних мислителів, починаючи від античних любителів мудрості. Слідуючи їх традиції, свою дорогу до щастя пропонує також засновник української класичної філософії та «філософії серця» Григорій Сковорода. Головною етичною категорією він вважав щастя найважливішим здобутком людини. «Немає солодше для людини і немає потрібніше, як щастя, немає ж нічого і легше його... Істинне щастя живе у внутрішньому мирі серця нашого, а мир у погодженості з Богом. Що чим погодніше, тим і блаженніше» [5, с. 345]. Щастя кожному потрібне, «як необхідне кожному життю» [5, с. 362].

Проте як знайти дорогу до щастя? «Не дивина дорогу знати, та ніхто не хоче шукати, кожен своїм шляхом бреде й іншого веде, у цьому-то й трудність, – розмірковує філософ. – Проповідає щастя історик, благовістить хімік, сповіщає шлях щастя фізик, логік, граматик, землемір, воїн, відкупник, знатний і незнатний, багатий і убогий, живий і мертвий... Та чи їхня це справа вчити, судити, знати про щастя? Це є слова апостолів, пророків, священників, богомудрих проповідників і просвічених християнських учителів, котрих суспільство ніколи не позбавлене» [5, с. 362–363].

Без перебільшення, Григорій Сковорода уособлює всі вказані характеристики. І пропонує свій шлях до щастя, яке «є мир душевний» [5, с. 363]. Згідно з давньоіндійською мудрістю, «ти-

сячі шляхів ведуть до істини, і всі вони істинні». Шлях, який веде до щастя і запропонований українським мислителем, у «сродній» або спорідненій праці. В «Алфавіті, або Букварі миру» розмова про щастя тісно пов'язується з ідеєю про «сродну» (споріднену) працю. Саме вона є умовою досягнення щастя в житті.

Як людина високої духовності, Григорій Сковорода відстоював вміння відчувати суттєве, божественне, приховане в собі, ближньому і світі природи. Це вміння цінувати прекрасне і творити життя за законами краси та добра. У своїх поглядах на людину Григорій Савич поєднав творчість і працю людини як дві сторони щасливого життя, але праці «сродної». Саме вона може і повинна вдосконалювати «видиму натуру» – зовнішній, матеріальний світ, який має досить важливе значення для людини. Проте сутність людини детермінована насамперед внутрішніми факторами – «серцем», «душею», власним «Я», духовною та внутрішньою свободою. Цей внутрішній світ, «невидима натура», надзвичайно складний, пов'язаний не лише з постійним самопізнанням і творчістю, а й з екзистенціалами зовнішньої реалізації творчих потенціалів людської душі. Внутрішня та зовнішня «натури» з'єднуються в думках українського філософа через поняття «сродної» чи спорідненої праці [4, с. 57].

Праця, або «труд» – це поняття, яке в епоху Просвітництва переосмислюється, збагачується новими значеннями та співвідноситься з розумінням сенсу людського буття. Зрозуміти його сутність, як і сутність людини та сенс її життя, можна через поняття «праця». Генетично вихідною базою, на основі якої вибудовується вся структура людської діяльності, є біологічний («тварний») фундамент – це активність як здатність здійснювати певні дії. Людина отримує її від народження разом зі своїм тілом. Однак діяльність людини визначається не біологічно заданими потребами, не генетичною програмою, а, головним чином, історично сформованими соціокультурними програмами, зокрема християнством, яке рішуче змінило переважно негативне ставлення до праці, властиве язичницькій античній культурі. Праця стала розумітися як позитивна цінність, як богоугодна справа [4, с. 58]. Апостол Павло навчав: «Якщо хто не хоче трудитися, той не їсть». Цю традицію розуміння праці продовжує Григорій Сковорода, доповнюючи її поняттям спорідненої («сродної») праці як головної дороги, що веде до щастя.

Основи своєї ідеї Сковорода пояснює вже на перших сторінках «Алфавіту...»: «Моя розмова стосується лише людинолюбних душ, чесних станів і благословених видів промислів, які не суперечать Божому й людському законові, а складають плодоносний... суспільства сад, як окремі частини складають годинниковий механізм. Він тоді може ладно йти, коли кожна людина не лише добра, а й “сродну” собі, розлиту по всьому складу діла, відправляє роботу» [5, с. 418].

Але не потрібно розуміти цю роботу як діяльність з реалізації господарських чи адміністративних завдань. Це робота, яка веде і реалізує прагнення до щастя, дозволяє пізнати себе, власну природу, бути спорідненим зі своїм ділом, перебувати з ним у злагоді із загальною потребою. Причому така потреба є «благодійством» і «послугою». У стародавніх римлян, зазначає Григорій Савич, «як потреба, так і благодійство означалося словом *officium*» [5, с. 418] (моральний обов'язок – *V. I.*). Нагадаємо, що Григорій Сковорода добре знав давні мови: грецьку, латину, гебрейську, а також сучасні йому німецьку, французьку, польську, що були найбільш вживаними в Україні того часу. Він міг читати в оригіналі Платона, Сенеку, Плутарха, Геллерта. Він був обдарований художнім талантом, музичними здібностями, педагогічним і риторичним хистом, чудово співав, грав на різних музичних інструментах, йому були доступні таємниці симфонізму.

Саме цей рівень високої філософської, художньої ерудиції, глибина інтуїтивного прозріння («інтелектуальна інтуїція», за Р. Декартом) поставили завдання розв'язати головні проблеми – пояснити смисл життя людини і пошук для неї щастя. А щастя філософ знаходить у творчій праці, якою він займався постійно, де б не був, у вдосконаленні душі, у пізнанні Бога, у свободі, у любові до людей. Причому на фоні і разом із природою. Вона для нього не лише краса, що відкривається для очей, а є основою існування розмаїття речей. Природа є метафізичною основою життя, це та першопричина-Логос давньогрецького філософа Геракліта. Нагадаємо, що Логос

означає «слово», але «слово розумне». Як в Євангелії від Іоанна: «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог» (Іоанна, 1; 1-2). У грецькому оригіналі Євангелія від Іоанна «Слово» писалося як «Логос».

У багатьох піснях «Саду божественних пісень» використовується образ природи. Філософ любив його використовувати, оскільки його ідеалом було тихе селянське життя. У вірші, що увійшов до перекладу «Книжечка Плутархова о спойствии души», Скворода промовляє:

«Хотя пастушком слыву,
В вольных мыслях век живу,
Жизнь столь сладко провождаю,
Лучше в свете не желаю.
Ни на скипетр, ни на злат венец
Променяю сих овец...» [1, с. 386].

Ці рядки є самим життям мислителя, живою реальністю. Звичайне сільське життя на лоні природи асоціюється в поетичній уяві Сквороди зі свободою («О дубрава, о свобода...»), з вільною думкою («В вольных мыслях век живу»). Лише за допомогою Природи можна поборолювати зло. Саме тому міській суєті протиставляється сільське життя, що перебуває в тісному контакті з природою. Вона надихала його на творчу працю. Скворода все своє життя прагнув жити серед природи, яка для нього є свободою, і в ній він «начал мудреть» [1, с. 386]. А любов до мудрості, і тим більше до мудрості Божественної, і є тією працею, у якій філософ знаходить свою спорідненість.

Праця як така означає добре і невтомно виконувати свої обов'язки. А працелюбність не існує без бажання і старанності, і вони не з'являться без природи. Вона і є «матір'ю» бажання. «Праця – живий і невсипущий рух усієї машини, доки не завершиться справа, що сплітає творцеві своєму вінець радості. Коротко кажучи, природа наснажує до діла і зміцнює до праці, роблячи її солодкою. Але що є природа, коли не той блаженний у людині дух...» [5, с. 419].

Отже, віднайдення свого природного місця в житті тісно пов'язується зі своєю духовністю, з пізнанням себе, а отже, божественного всередині себе, бо повсюдне Боже єство наявне в кожній людині. В силу чого «блаженне єство, яке живе в тобі, управляє єством твоїм», яке «не помиляється і ліпшим шляхом поведе тебе, знай, до того, до чого ти народжений, щоб був для братії своєї і для себе корисний» [5, с. 420].

Таким чином, людина має прислухатися до голосу своєї божественної, духовної сутності, яка присутня усередині кожного. «Є в тобі цар свій, отець і наставник. Прислухайся до себе, пошукай його і послухай його. Він один знає, що тобі споріднене, тобто корисне. Саме він і поведе до цього, запалить бажанням, звеселить до праці, увінчає вінцем і благословенням голову твою... Не починай нічого без цього царя у житті твоїм» [5, с. 420]. Без цього всі інші діла і справи, якими б добрими і царськими вони не видалися, будуть погані, бо не «сродні».

Людина повинна управляти своїм життям за покликом своєї божественної сутності, а не за порадою чужих голосів чи своєї «сліпої натури». Так, заслуговують гідності найпростіші заняття, наприклад, землеробство чи гончарство, якщо вони «сродні». І не вище знання дає щастя у світі, а лише «сродність» до того чи іншого діла. «Найдобріша душа тим неспокійніша та нещасніша, чим більшу посаду вона займає, але до неї не народжена. Та й як їй не бути нещасною, коли загубила той скарб, що дорожчий за все на світі» [5, с. 418]. А саме голос своєї душі, поклик своєї божественної сутності.

Коли праця природна, то вона трудівникові солодка і цілком не має значення становий розподіл праці. Бджолі, наприклад, «труд солодший за мед і солодший за стільники. До того вона природжена». Відтак і тяжка праця стає солодкою при природженості. «Сто спорідненостей, сто звань, і всі почесні й законні» [5, с. 422]. Коли ж говорити «про володіння за спорідненістю, варто розуміти і види всіх зовнішностей. Зовнішнє те, що лежить поза людиною: ґрунт, рід, чин тощо. Шукай, що хочеш, але не загуби миру («світ» – В. І.). Шляхетний список лежить поза тобою, а ти поза ним цілком можеш бути щасливий. Він без миру ніщо, а мир без нього щось, без

чого годі бути щасливим і в едемському раю... Щастя твоє, і мир твій, і рай твій, і Бог усередині тебе є. Він про тебе, у тобі ж перебуваючи, думає, наставляючи до того, що насамперед для самого тебе є корисне; розумій, чесне і добропристойне. А ти дивися, щоб Бог твій був завжди з тобою» [5, с. 422–423].

Без Бога, без відчуття голосу своєї душі та поклику серця не будеш щасливим, коли не почувеш, що «отець небесний народив тебе або землеробом, або гончарем, або бандуристом... Відчуй, що розумним і добрим серцям набагато миліше й шановніше природний і чесний швець, аніж безприродний статський радник» [5, с. 429]. Яка користь з неспорідненого діла, «несродної» праці, не прийнятих душею?

Неспоріднена діяльність смішна та негарна. Але може бути неспорідненість лише смішна і суспільно нешкідлива, як «вовк кухарем, а ведмідь м'ясником». Хоч інколи тільки смішна: коли ведмідь танцює чи вовк грає на флейті, але може стати й суспільно небезпечна. «А вже коли вовк став пастухом, ведмідь ченцем, а лошак радником, це не жарт, а біда. О, коли б ми зрозуміли, як то шкідливо для суспільства! Але хто може пектися на користь інших, зневажаючи власну? І коли до себе злий, до кого буде добрий? Тож є вони вбивцями самих себе, адже борються з природою. Яка мука працювати в неспорідненій справі! Саме бенкетування без бажання важке. Навпаки ж, у природнім не лише праця солодка, а й сама смерть приємна» [5, с. 430].

Ці думки Григорія Сковороди ілюструє «Байка про котів». «Ніхто не пожне твердої слави від будь-якого мистецтва, коли працюватиме без насолоди і натхнення. Той найвірніший приятель знанню своєму, коли й прибутків мальство, і злидні, огуда, гоніння не можуть пригасити його любові» [5, с. 431]. А без неї праця ніяк не може бути «сродною».

Як зазначає В. Шевчук, ці слова і думки Г. Сковороди надзвичайно актуальні й сьогодні, коли «вовки стають пастухами, а мистецтво через комерціалізацію втратило свою сутнісну силу. Коли ж людина не живе в системі спорідненого діяння, з'являється натомість біс, званий, за Сковородою, смутком, тугою та нудьгою» [7, с. 420].

«Сродна» праця, таким чином, є проявом духовної сутності людини та характеризує її як творчу натуру. Про це свідчить запропонована Григорієм Сковородою концепція «діяльної бездіяльності». Ідеться про особливий спосіб буття людини, відмінний від звичних, буденних форм існування. «Діяльна бездіяльність збільшує наші сили», – говорить Григорій Сковорода. На підставі концепції «діяльної бездіяльності» можна провести розмежування як із пасивними формами людського існування (апатія, споживацтво, інертність), так і з суспільно важливими формами активності (трудова, професійна діяльність). Спільним для названих форм є те, що вони не збільшують, а навпаки – зменшують сили людини. Як у випадку активної трудової діяльності відбувається виснаження робітника, так само й байдикування ніколи не надає сил для творчої діяльності, розслаблюючи індивіда [6, с. 252].

Для Сковороди, який не ідеалізував суто трудову, професійну діяльність, лінь, бездіяльність не були чимось однозначно негативним, оскільки означали особливого роду пасивність. Ідеться про відсторонення від таких форм активності, що не визначаються філософом як дійсно необхідні і важливі для людини. Він слідував принципу «нужность не трудна», згідно з яким все необхідне й блага для людини є легким, а трудним, важким є те, що для людини не необхідне [1, с. 96, 97]. Благо не трудне, а лише зло вимагає труднощів і надмірних зусиль; зла людина може бути працювитою та наполегливою, але разом з тим, нещасливою. А добрі люди, хоча «неповорні та ліниви», все ж таки мир і сердечну радість знаходять [5, с. 418].

Концепція «діяльної бездіяльності», по-перше, характеризує такий спосіб діяння, що здійснюється за необхідністю, покладеною Богом, тоді як те, що не є необхідним, виявляється зайвим і призводить до забуття людиною Бога. По-друге, смисл «діяльної бездіяльності» прояснюється через зіставлення трудової діяльності та споглядання. У звичайному, буденному розумінні «діяльність» визначають як працю (виконання функцій із виробництва благ і послуг). А Г. Сковорода у своїх творах підносив саме споглядальну діяльність людини, смисл якої бачив у самопізнанні та осягненні Бога. Відсторонення людини від «несродної» діяльності та пошук

своєї власної природи можливі саме через самопізнання, що передбачає споглядання себе [6, с. 252]. Власне, таку форму діяльності і демонструє український філософ упродовж усього життя, яке було постійною «рефлексією самотворення» [3].

У цьому контексті для Г. Сковорода «діяльна бездіяльність» постає позитивною діяльністю, оскільки передбачає пошук таких справ, які б приносили радість і відхід від противних природі людини. Найважливішими цінностями людини Г. Сковорода визнавав «мир» і «радість серця», до яких вона має прагнути і заради яких діяти. Душа набуває радості та веселості тоді, коли знайшла спорідненість, коли зайнята «сродним» ділом, бо «природа запалает к делу і укрепляет в труде, делая труд сладким» [1, с. 206].

Якщо ж людська душа втрачає «сходне» діяння, то вона впадає в страждання, смуток, нудьгу і стає інертною, навіть собою; не хоче ні жити, ні померти. Тут людина задовольняється простим відходом від незадовільних форм діяльності, не намагається віднайти споріднені, деградує і впадає в пасивний спосіб існування. Осмислення Г. Сковородою бездіяльності в її негативному смислі відбувалося через аналіз протилежного до «сродності» способу буття людини – «несродного діяння». Воно уводить людину від її власної природи, породжуючи «порожнє місце», причину гріха, що призводить до внутрішнього розладу особистості [3, с. 25]. Побороти цей розлад, цю внутрішню порожнечу, яка породжує нудьгу, можна лише через одухотворену, смисложиттєву діяльність та «сродне» діяння. Саме внутрішня робота духу, яка веде до самопізнання і осягнення Бога, заповняє внутрішню порожнечу.

Самопізнання передбачає звернення людини до власного серця, що обертається пізнанням Бога, породжуючи просту вдячність за прекрасний світ і можливість в ньому бути, приносить радість та щастя. Як істота духовна, людина в принципі не може знайти щастя в «мирському», вона споріднена з духовними смислами, а тому свою «сродність» може віднайти лише в собі як частині Бога. Застосування концепту «істинної людини» означає знаходження людини в стані узгодженості з «натурою» та власним серцем. Саме серце визначається філософом як основа самотворення людиною її власного буття [6, с. 255].

Ставлячи питання про причини самовідчуження та бездіяльності у справі самопізнання та самореалізації, Г. Сковорода вважає причинами цього нечутливість, неуважність людини, відмову від самозаглиблення, мислення та піклування про себе. А піклування про себе постає як любов до себе. Але не до тлінного тіла, піклування про яке робить людину споживачем, призводить до «несродної» діяльності, а до власної духовної сутності, бо «во что кто влюбился, в то преобразился» [5, с. 418].

При виборі «сродної» собі праці людина має дотримуватися правила: «Що потрібне – легке, а непотрібне – важке». Це є «викривальна ідея для цієї таємниці». «Несродність» ще важча будь-якого неробства [7, с. 421]. Сковорода стосовно цього також зазначав: «Не роби нічого наперекір Мінерві» [5, с. 438], пов'язуючи тим самим ідею «сродності» з ідеєю Мудрості, що пояснює своїм афоризмом: «Не пнися до того, чого не надано тобі від природи», а доглядати за цим має Мудрість (Мінерва). Це означає слідувати за Богом, який є джерелом миру, щастя та мудрості.

У контексті такого розуміння «діяльна бездіяльність» співвідноситься українським мислителем із феноменом людської діяльності загалом, у результаті чого діяльну людину Григорій Сковорода визначав як таку, яка вільно вчиняє на основі «сродності» (спорідненості) із «натурою» та Богом. Саме тому світ ловив його, та не спіймав.

Використані літературні джерела

1. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. Сковорода. – Київ : Наукова думка, 1983. – 542 с.
2. Гужва О. П. Сковорода: народження ідеї «сродної праці» в площинах духовного буття / О. П. Гужва // Григорій Сковорода у світлі філології, філософії та богослов'я. – Сковородинівка-Харків : Савчук О. О., 2013. – С. 201–210.

3. Карась А. Філософія Григорія Сковороди як рефлексія само творення // Вісник Львівського університету. – 1999. – Філософські науки: Вип. 1. – С. 21–31.
4. Мокрецова Н. Я. Екзистенціали творчості та праці у філософії Сковороди / Н. Я. Мокрецова, В. М. Овчаренко // Вертоград української духовності. – Харків : Майдан, 2013. – С. 56–59.
5. Сковорода Г. Твори в 2-х т. / Г. Сковорода. – Київ : Обереги, 1994. – Т. 1. – 528 с.
6. Снітько Д. Ю. Бездіяльність людини у філософії Григорія Сковороди / Д. Ю. Снітько // Григорій Сковорода у світлі філології, філософії та богослов'я. – Сковородинівка-Харків : Савчук О.О., 2013. – С. 251–257.
7. Шевчук В. О. Пізнаний і непізнаний СФІНКС. Григорій Сковорода сучасними очима / В. О. Шевчук. – Київ : Пульсари, 2008. – 525 с.
8. Юхименко Н. Григорій Сковорода про «сродну працю» як прояв інтересів до потреб особистості / Н. Юхименко // Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. – Київ : Інститут філософії НАН України, 2003. – С. 599–608.

References

1. Skovoroda, H. (1983). *Virshi. Pisni. Bayky. Dialohy. Traktaty. Prytchi. Prozovi perekłady. Lysty. [Poems. Songs Fables Dialogues. Treatises. Parables Prose translations. Letters.]*. Kyiv. 542 p. [in Ukrainian].
2. Huzhva, O. P. (2013). Skovoroda: narodzhennya ideyi «srodnoyi pratsi» v ploshchynakh dukhovnoho buttya [Skovoroda: the birth of the idea of “related work” in the planes of spiritual existence]. *Hryhoriy Skovoroda u svitli filolohiyi, filosofiyi ta bohoslovyia – Hryhoriy Skovoroda in the light of philology, philosophy and theology*. Skovorodynivka- Kharkiv. P. 201–210. [in Ukrainian].
3. Karas, A. (1999). Filosofiya Hryhoriya Skovorody yak refleksiya samo tvorennya [Philosophy of Grigory Skovoroda as a reflection of self-creation]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University*. 1. P. 21–31. [in Ukrainian].
4. Mokretsova, N. Y., & Ovcharenko, V. M. (2013). Ekzystentsialy tvorchosti ta pratsi u filosofiyi Skovorody [Existentials of creativity and work in Skovoroda's philosophy]. *Vertograd ukrayinskoyi dukhovnosti – Vertograd Ukrainian Spirituality*. Kharkiv. P. 56–59. [in Ukrainian].
5. Skovoroda, H. (1994). *Tvory v 2- kh t. T. 1. [Works in 2 vols. Vol. 1.]*. Kyiv. 528 p. [in Ukrainian].
6. Snitko, D. Y. (2013). Bezdiyalnist lyudyny u filosofiyi Hryhoriya Skovorody [Human inactivity in the philosophy of Hryhoriy Skovoroda]. *Hryhoriy Skovoroda u svitli filolohiyi, filosofiyi ta bohoslovyia – Hryhoriy Skovoroda in the light of philology, philosophy and theology*. Skovorodynivka- Kharkiv. P. 251–257. [in Ukrainian].
7. Shevchuk, V. O. (2008). *Piznanyy i nepiznanyy SFINKS. Hryhoriy Skovoroda suchasnymy ochyma [Known and unknown SPHINX. Hryhoriy Skovoroda through modern eyes]*. Kyiv. 525 p. [in Ukrainian].
8. Yukhymenko, N. (2003). Hryhoriy Skovoroda pro «srodnu pratsyu» yak proyav interesiv do potreb osobystosti [Hryhoriy Skovoroda about “related work” as a manifestation of interests in the needs of the individual]. *Skovoroda Hryhoriy: ideyna spadshchyna i suchasnist – Skovoroda Hryhoriy: ideological heritage and modernity*. Kyiv. P. 599–608. [in Ukrainian].

Ilin Volodymyr

THE CONCEPT OF “RELATED WORK” AS THE PATH TO HAPPINESS IN H. S. SKOVORODA'S PHILOSOPHY

Summary.

The paper analyzes the problem of “related work”, which is one of the main priorities of Hryhoriy Skovoroda's philosophy. The Ukrainian thinker considered happiness as the main ethical category, which every person strives to achieve. Since the paths to happiness are different, not each of them necessarily leads to the desired goal. The path to happiness proposed by Hryhoriy Skovoroda consists in “related work”. It is emphasized to combine the external and internal nature of a person, allow knowing one's inner nature, be related to one's work, coexist with it and the general need for harmony. The philosopher is noted to have found his happiness in creative work, which he was engaged in throughout his life, and also in the improvement of the soul, in the knowledge of God, in freedom, and in love for people. His creative work was inspired by nature, which was freedom for him, knowing

it he became wiser. Moreover, love to wisdom is the work in which the philosopher finds his relativeness. Finding one's natural place in life is closely connected with one's own spirituality, with knowing oneself, and therefore the Divine within oneself. Each person should listen to the voice of their divine spiritual essence. H. Skovoroda defines the distinguishing difference between "related" and "nonrelated" work. "Related" work is the call of the heart which makes a person happy, while "unrelated" work is ridiculous, ugly, and harmful to society. Through the "relative" work, a person achieves the most important values, which are "peace" and "joy of the heart". The idea of "relativeness" is connected with the idea of wisdom in the Ukrainian thinker's philosophy. Therefore, it leads to God, who is the source of peace and happiness.

Keywords: "related work"; happiness; wisdom; spiritual essence; heart.

Стаття надійшла до редакції 18 січня 2023 року